

5. Guilford Zekâ Yapısı Kuramı

Guilford, faktör analizi tekniğiyle, zekâda 120 faktör tanımlamıştır. Bu modelde “İçeri”, “İşlem” ve “Ürün” şeklinde sıralı bir düzenleme bulunmaktadır. İçerik olmadan zihinsel işlem yapmak, zihinsel işlem yapmadan da ürün elde etmek mümkün değildir.

Zekâ İçeriği: Algılanan duyular; anlaşılandırılan sözcük, kavram ve sayılar gibi simgeler; anlatılabilen düşünceler ve yapılan davranışlar oluşturur. “İçerik” boyutunda aşağıdaki kategoriler ele alınır.

Figürel İçerik: Duyular yoluyla algılanan; boyut, şekil, renk, yer, doku, ses örüntüsünü içerir. Görsel ve işitsel boyutları vardır.

Sembolik İçerik: Bir kavramı sembolize eden soyut formlardan oluşur. Örneğin; harfler, rakamlar ve diğer geleneksel semboller.

Semantik İçerik: Anlamsal içerik; sözel anlamlar veya düşünceler, fikirler şeklindedir. Anlamlar, her zaman değil ama genellikle kelime sembollerine bağlıdır.

Davranışsal İçerik: Bireylerin davranışları ve zihinsel durumları hakkındaki bilgileridir. Bu bilgiler beden dili tarafından yansıtılır. Örneğin, fiziksel hareketler, testler ve mimikler.

Zekâ İşlemi: İçeriği bilme, bellek, yaratıcılık yaşantılarına dayalı olarak yapıldığı gibi bunların değerlendirilmesinden oluşur. “İşlemler” boyutu aşağıdaki kategorilerden oluşur.

Biliş: Bir kelimenin anlamını bilmektir.

Hafıza: Bir yemek tarifini akılda tutma gibi doğrudan bir uyarıcı tarafından etkinlik zamanından hemen sonra idrak edilen (kavranan/farkına varılan) bilgi parçacıklarını beyne depolamaktır.

Uzaksak Düşünme: Bilinenlerden, bilinmeyene ve daha önce görülmemiş olan bir çözüme varmaktır.

Yakınsak Düşünme: Bilinenlerden, doğruluğu daha önce saptanmış bir ilişkiye ve problem çözümüne varmaktır.

Değerlendirme: Bir problemin çözümünün uygunluğu veya doğruluğu, iyiliğine ilişkin kararlara varma yeteneğidir.

Zekâ Ürünü: Zekâ işlevi sonucunda yapılan davranışlardan oluşur. Ürün kategorileri aşağıdaki gibidir:

Birim: Bir nesne gibi, çeşitli özelliklerin özgün bir kompozisyonuna sahip varlıklar. Mavi bir üçgen leke, bir müzik notasının sesi, yazılmış bir kelime, suç kelimesinin anlamı gibi.

Sınıf: Birbirine benzerliği olan birimlerin arkasında yer alan bir kavramdır. Örneğin; “-mek, -mak”la biten kelimeler veya bir meslekler seti olabilir. Örneğin memeliler, eklembacaklılar, sürüngenler, aynı benzerliği olan birimlerin arkasında yer alan kavramlardır.

İlişki: İki item arasında gözlenen bağlantıdır. Bir çocuğun diğerinden daha uzun olduğu, birbirinden bir oktav ayrı iki ton, alfabetik sıradaki iki isim gibi.

Sistem: Tanınabilir bir bütünlük içerisinde, birbirleriyle ilişkili üç veya daha fazla itemin düzeni. Masanızın üstünde görülen nesnelerin düzeni, bir melodi veya ritm, bir telefon numarası, bir dizi hareket planı gibi.

Dönüştürme: Bir nesnenin görsel olarak algılanmış hareketi, bir melodideki çeşitlenme, yanlış yazılmış kelimelerin düzeltilmesi, bir kelime oyunu veya bir kişinin ruh halinin tersine ifadesi gibi bilgi parçasındaki bir değişiklik.

Sonuç Çıkarma: Verilen bir bilgidен sonra gelecek bilgiyi çıkarsama. Örneğin, şimşekten sonra fırtına bekleme, 4x5’i görüp 20’yi düşünme, hafif kelimesini işitip ağır düşünme veya suratını asan bir arkadaşınızın ne söyleyeceğini ya da yapacağını bilme.

6. Gardner Çoklu Zekâ Kuramı

Gardner geleneksel olarak ele alınabilecek görüşlerden farklı olarak insan zekâsının objektif olarak ölçülebileceği tezini eleştirmiş, zekânın tek bir faktörle açıklanamayacak kadar çok sayıda yeteneği içerdiğini ileri sürmüştür. Gardner çoklu zekâ teorisiyle zekâ kavramına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Gardner’e göre zekâ, biyolojik ve psikolojik bir potansiyeldir; bu potansiyel, kişiyi etkileyen deneyim, kültür ve esinlenme sonucu olarak az ya da çok ölçüde gerçekliğe dönüştürülebilmektedir. Uygun teşvik, zenginleştirilmiş çevre ve öğretim ile insanların çoğu her bir zekâyı belirli bir seviyeye kadar geliştirebilir. Bu çeşitli zekâlar, hem yapı, gelişim ve işlev olarak birbirlerinden ayrı iş görürler yani birbirlerinden bağımsızdırlar; hem de birbirleriyle etkileşim içindedirler ve karmaşık bir sistem içerisinde çalışırlar.

Gardner çoklu zekâ teorisini ortaya atmadan önce pek çok bilimsel araştırma sonucundan faydalanmıştır. Bu çalışmalar sonucu insan beyninin farklı bölümlerden oluştuğu ve her bir bölümün özel işlevlere sahip olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu beynin farklı yarımkürelerden oluştuğu gerçeğini içeren teoriye “*Split-Brain Theory*” ve IQ’ya karşı ilk meydan okumadır. Diğer taraftan beyin hasarlarından doğan zekâ bozuklukları üzerine elde edilen araştırma bulguları sonucunda, insanların beyinlerinin belli bir bölümü zarar gördüğünde bile, beynin kalan bölümü ile insanlar belli alanlarda performans gösterebildikleri ve yaşamlarına devam edebildikleri keşfedilmiştir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Gardner kaza ya da hastalık sonucu

hasar görmüş beyinleri incelemiş, bir bölümü hasar gördüğünde çoğu kez tümüyle sağlıklı kalacak ölçüde birbirinden bağımsız çalışan ayrı ayrı yetenekler gözlemlemiştir.

Gardner “Frames of Mind” adlı eserinde insanın en az yedi temel zekâ alanından oluşan geniş bir yetenekler yelpazesine sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu zekâ alanları birbirinden bağımsızdır. Her biri beyindeki ayrı bir sistem tarafından, kendi kurallarına göre işler. Gardner 1999’da yayınladığı “Intelligence Reframed” adlı eserinde yedi zekâ alanına bir alan daha ekleyerek çoklu zekâ kuramını yeniden formüle etmiştir. Gardner’ın ileri sürdüğü teoriye göre sekiz zekâ alanı aşağıdaki gibidir:

Sözel-Dilsel Zekâ: Araştırmacılar dil ve beyin arasındaki ilişkiyi yıllardır incelemektedir. Dil zekâsı iletişim ve haberleşmede dili etkili kullanma kapasitesini ifade etmektedir. Bu kapasite, sözlü anlatın becerisi (hikâye anlatan, konuşmacı, politikacı vb.) şeklinde ortaya çıkabilir. Dille ilgili zekâ; etkin bir konuşma yapmayı, anlamları bellekte biriktirmeyi ve olayları açıklayabilmeyi sağlar. Edebiyat ile ilgili alanlarda başarılı olurlar. Şiir, hikâye anlatmak, dilbilgisi, mizah, mecaz gülümseme, soyut muhakeme, simgesel düşünme, kavramsal örüntüleme, okuma, yazma, espriler yapma, konuşma sözel/dil zekâsının özellikleridir.

Mantıksal-Matematiksel Zekâ: Sayılarla düşünme, hesaplama, sonuç çıkarma, mantıksal ilişkiler kurma, hipotezler üretme, problem çözme, eleştiriler düşünme, sayılar, geometrik şekiller gibi soyut sembollerle çalışma, bilginin parçaları arasında ilişkiler kurma becerisidir. Matematikçiler, fenle uğraşanlar, muhasebeciler, istatistikçiler, bilgisayar programcıları, mantık- matematik zekâsı güçlü bireylere örnek olarak verilebilir.

Görsel-Mekânsal Zekâ: Bir insanın avcı, bir izci ya da rehber gibi görsel ve uzaysal dünyayı doğru bir şekilde algılaması veya bir dekaratör, bir mimar ya da bir ressam gibi dış dünyadan edindiği izlenimler üzerine değişik şekiller uygulama kapasitesidir. Olağanüstü uzamsal yeteneğe sahip çocuklar, karmaşık satranç oyunları oynarken, ayrıntılı lego yapıları oluştururken, çizimlere mükemmel odaklanırken, istekli bir şekilde bulmaca çözerken gözlemlenebilir. Bu çocuklar grafik hafızaya sahiptirler ve küçük görsel değişiklikleri ayırt edebilirler. Mimarlarda, grafikerlerde, desinatörlerde, endüstriyel tasarımcılarda, ressam ve heykeltıraşlarda bu yeteneği gözlemlemek olasıdır.

Bedensel-Kinestetik Zekâ: Problem çözme, değerli ürün meydana getirmek için vücudun ya da vücut kaslarının kullanımındaki yeteneğe işaret eder. Bu zekânın, objeleri becerili bir biçimde tutma ve vücut hareketlerini kontrol etmede etkili bir rolü vardır. Dansçılar, atletler, operatörler ve enstrüman çalanlar, kinestetik yeterliliğin örneklerini oluştururlar açıklanmıştır.

Müzik-Ritim Zekâsı: Bir kişinin besteci, müzisyen ya da şarkıcı gibi müzik formlarını algılaması, ayırt etmesi ve ifade etme kapasitesidir. Ritmik ve tonal kavramları tanıma ve kullanma, çevreden gelen seslere ve müzik aletlerine karşı duyarlılık kapasitelerini içerir.

Kişilerarası-Sosyal Zekâ: Bu zekâ kapsamında insanlarla iletişim kurma, onları anlama ve davranışlarını yorumlama yetenekleri bulunmaktadır. İnsan ilişkileriyle ilgili kazanılan bilgi, bireye; diğer insanların açık ya da gizli olan istek ve eğilimlerini bilme, bu bilgilere dayanarak, farklı bireylerden oluşan bir gruba etkileme ve istenilen doğrultuda davranmalarını sağlama olanağı verir.

Bireye Dönük-İçsel Zekâ: Bir kişinin kendisini tanıması ve kendisi hakkında sahip olduğu bu bilgi ve anlayış ile çevresinde uyumlu davranışlar sergileme yeteneğidir. Güçlü bir içsel zekâyı sahip çocuklar kendi güçlerini, ihtiyaçlarını ve duygularını anlayabilirler ve kendilerini gözlemleyebilirler. Duygularını ve hedeflerini yönetmede mükemmel derecede beceriklidirler. Bu zekâ, filozoflarda, psikiyatristlerde, ruhani liderlerde, bilişsel örüntü araştırmacılarında gözlemlenebilir.

Doğabilimci zekâ: Gardner tarafından çoklu zekâ kuramına eklenen son ögedir. Doğa zekâsı bölgesel ya da küresel çevre değişikliklerini açıklama ve hayvanları, doğal hayatı, bahçe ve park sevgisi, teleskop, mikroskop kullanarak doğayı inceleme ve fotoğraf çekme gibi davranışları kapsar. Avcı, botanikçi ve anatomistler bu zekâları gelişmiş olan bireylere örnek verilebilirler. Charles Darwin ise bu alandaki en ünlü kişidir.

7. Tannebaum Deniz Yıldızı Kuramı

Bu model 1983 yılında Abraham Tannebaum tarafından geliştirilmiştir. Bu model üstün zekânın kolay anlaşılmasını sağlamak amacı ile deniz yıldızına benzetilmiştir. Deniz yıldızını üstün zekâyı benzeten bu kuramda yıldızın beş ucu bulunmaktadır. Her uçta kuramı açıklayan maddeler bulunur. Bunlar: genel yetenek, özel yetenek, çevre, şans faktörü ve diğer koşullar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel yetenek: Tannebaum'a göre farklı düzeylerde başarı çeşitleri için gerekli olan "ölçülebilir diğer bir deyişle sınanabilir" zekâdır. Geliştirilen zekâ testleri ile ölçülen zekâ genel yetenek kapsamı içerisinde yer almaktadır. Özel yetenek: Bireyin daha erken yaşlardan itibaren

belirli alanlarda gösterdiği ileri derecede performansdır. Güzel resim yapma, bir alet çalma, el yeteneği vb. Bunların bazıları, erken çocukluk döneminde tespit edilebilir.

Çevre Faktörü: Çevre faktörü küçük ölçekte bu çocuğun ailesini, okulunu ve arkadaş topluluğunu kapsamaktadır. Daha büyük ölçekte ise, ekonomik, sosyal siyasal ve iklim gibi çevresel faktörler ön plana çıkmaktadır. Bulunulan çevreye göre zekâ şekil aldığı gibi zekânın tanımında değişiklik arz edebilir.

Şans faktörü: Bu faktör tamamen öngörülemeyen ve genellikle kontrol edilemeyen durumları ifade eden faktördür. Doğru zamanda doğru yerde doğru insanlarla tanışma gibi durumları ifade eder. Mesela sizin zekânınızı tespit edecek iyi bir öğretmene rastlamanız, bulunduğuz yerde sizin ilgi ve yeteneklerinizi geliştiren eğitim kurumlarının olması gibi etkenler şans faktörünün içinde yer alır.

Diğer faktörler: Bu faktörler motivasyon, göreve bağlılık, kendine olan inancı akıl sağlığı ve güveni içerir.